

նունը Շուքին է. ևս այս երիտասարդի բարեկամն ևս (նա ցոյց տուեց Բերսենեովին)։ Դուք պարոն Ինսարովն էք, այնպէս չէ՞։

— Ես Ինսարովն եմ։

— Ուրեմն տուէք ձեր ձեռքը և ծանօթանանք։ Ձը գիտեմ, արդեօք Բերսենեովը խօսել է իմ մասին, բայց ինձ նա շատ բան է ասել ձեր մասին։ Դուք այստեղ բնակութիւն հաստատեցիք, Շատ լաւ։ Մի բարկանայք ինձ վրայ, որ ևս այսքան ուշադրութեամբ եմ ձեզ նայում։ Արհեստով ևս քանդակագործ եմ և նախատեսում եմ, որ շուտով կը խնդրեմ թոյլ տաք որ ձեր գլխի արձանը պատրաստեմ։

— Իմ գլուխը պատրաստ է ձեզ ծառայելու, ասաց Ինսարովը։

— Այսօր ինչ ենք անում մենք, հը՞, խօսեց Շուքինը, յանկարծ նստելով ցածրիկ աթոռի վրայ և երկու ձեռով յենուելով միմեանցից հեռացրած ծնկների վրայ։— Անդրէյ Պետրովիչ, ձեր աղնութիւնը որեւէ ծրագիր ունի՞ այսօրուայ համար։ Եղանակը հիմնալի է. չոր խոտերի և չոր մորենու հոտը այնպէս է փչում... Կարծես կուրծք կակղացնող չայ ևս խմում։ Պէտք է մի որեւէ հնարք գտնել։ Յոյց տանք Կունցօլօի նոր բնակչին այստեղի բաղմաթիւ գեղեցկութիւնները (բայց նա կարծես փշերի վրայ լինի նստած, շարունակում էր ինքն իրան մտածել Բերսենեովը)։ Հը՞, ինչ ևս լսել, իմ բարեկամ Հօրացիօ։ Բաց արա քո պատգամախօս շրթունքները։ Մի հնարք կը գտնեմք մենք թէ ոչ։

— Ես չը գիտեմ, նկատեց Բերսենեովը։— Ինչպէս ուզում է Ինսարովը։ Նա, կարծեմ, ուզում է աշխատել։

Շուքինը շուռ եկաւ աթոռի վրայ։

— Դուք ուզում էք աշխատել, հարցրեց նա քթի մէջ։

— Ո՛չ, պատասխանեց նա։— այսօրուայ օրը կարող եմ նուիրել դոստանքի։

— Ա՛, արտասանեց Շուքինը։— Շատ գեղեցիկ։ Գնացէք, իմ բարեկամ Անդրէյ Պետրովիչ, ծածկեցէք ձեր իմաստուն գլուխը գլխարկով և գնանք, ուր մեր աչքերն են տեսնում։ Մեր աչքերը ջահէլ են— հեռուն են տեսնում։ Ես գիտեմ մի ամենավատ պանդոկ, ուր մեզ կը տան ամենաանպէտք ճաշ, բայց մենք շատ ուրախ կը լինենք։ Գնանք։

Կէս ժամ անցած նրանք երեքով գնում էին Մոսկուա գետի եղերքով։ Ինսարովը մի բաւական օտարոտի, ականջաւոր գտակ ունէր, որը Շուքինին ոչ բոլորովին բնական մի հրճուանք էր պատճառում, Ինսարովը քայլում էր չը շտապելով, նայում էր, շնչում էր, խօսում և ժպտում հանգիստ կերպով. նա այդ օրը

նուիրել էր զուարճութեան և կատարելապէս լիանում էր՝
 լինելացի երեխաները այսպէս են դրօսնում կիրակի օրերը»,
 չնչաց Շուրքինը Բերսենեվի ականջին, Ինքը Շուրքինը շատ
 գոռութիւններ էր անում, առաջ էր վազում, յայտնի արձանների
 դիրքն էր ընդունում, թաւալում էր խոտի վրայ, Ինսարօվի
 հանգստութիւնը ոչ թէ զրգում էր նրան, այլ հարկադրում
 էր կոտրատուելւ լինել ևս այդպէս ծածուկում, ով ֆրանսիացի»,
 ես ֆրանսիացի եմ, կէս-ֆրանսիացի», սլոտաստանեց Շուրքինը,
 լիակ դու հանաքի և լրջութեան մէջտեղը կանգնիր, ինչպէս մի
 անգամ ինձ ասում էր պանդոկի մի ծառայ, Երիտասարդները հե-
 ռացան գետից և գնացին մի նեղ ու խոր հեղեղատով, ոսկեգոյն,
 բարձրահասակ հաճարի երկու պատերի միջով, կապտաման
 ստուեր էր գցում նրանց վրայ այս պատկերից մէկը. ճաճան-
 չաւոր արեգակը թւում էր թէ սահում է հասկերի ծայրերով, ար-
 տոյաները երգում էին, լորերը կանչում էին. ամեն տեղ կանտ-
 չում խոտերը. տաք հողմիկը շարժում և բարձրացնում էր նրանց
 թերթիկները, օրօրում էր ծաղիկների գլուխները, Երկար թա-
 փառումներից, հանգստանալուց, շատախօսութիւններից յետոյ
 (Շուրքինը փորձեց մինչև անգամ «չախարդա» խաղալ մի անցորդ
 անատամ գիւղացու հետ, որը շարունակ ծիծաղում էր, ինչ էլ
 նրան ասում էին պարոնները) — Երիտասարդները հասան ռամե-
 նավատը պանդոկին, Ծառան քիչ էր մնում որ նրանցից
 Իւրաքանչիւրին վայր գցէ և ճիշտ որ կերակրեց նրանց շատ
 վատ ճաշով, որի հետ կար և ինչ որ անդրադականան գինի. —
 բայց այդ բանը չէր արգելում նրանց ուրախանալ սրտանց, ինչ-
 պէս գուշակել էր Շուրքինը. նա ինքը ամենքից բարձրաձայն
 էր ուրախութիւն անում, բայց և ամենքից քիչ, նա խմեց
 անհասկանալի, բայց մեծ վիճելիքի կենացը, բոլորական թա-
 դաւոր կրամի, Իւրամի թէ Իդամի կենացը, որ ապրում էր հա-
 մարեա թէ Ագամի ժամանակները:

— Ինչնեւորդ դարում, ուղղեց Ինսարօվը:

— Ինչնեւորդ դարում, բացականչեց Շուրքինը. — Օ՛, ինչ եր-
 ջանկութիւն:

Բերսենեվը նկատում էր, որ իր բոլոր «օյններին», հա-
 նաքների մէջ Շուրքինը շարունակ կարծես թէ հարցաքննում էր
 Ինսարօվին, կարծես թէ չօչափում էր նրան և ներքուստ յուզ-
 ւում էր, — իսկ Ինսարօվը առաջուայ պէս մնում էր հանգիստ
 և պարզ:

Վերջապէս, նրանք տուն վերադարձան, փոխեցին իրանց
 չորերը և առաւօտեանից բռնած ուղղութիւնից դուրս չը գա-

յու համար՝ վճռեցին նոյն երեկոյեան գնալ Ստախովներէ մօտ։
Շուրինը առաջ վապեց, որ իմաց տայ նրանց գալու մասին։

XII

— Զեռոս ինսարօվը այս բոպէին չնորհ կը բերէ այստեղ,
հանդիսաւոր եղանակով բացականչեց նա, մտնելով Ստախով-
ներէ հերասնեակը, ուր այդ բոպէին գտնուում էին միայն Ե-
լենան և Զօեան։

— Wer? գերմաներէն հարցրեց Զօեան, Յանկարծակիի ե-
կած միջոցին նա միշտ մայրենի լեզուով էր խօսում։ Ելենան
ուղղուեց, Շուրինը նայեց մի չարածձի ժպիտով։ Ելենայի համար
դա վերաւորական էր, բայց նա ոչինչ չասաց։

— Դուք լսեցիք, կրկնեց Շուրինը։— պարոն ինսարօվը գա-
լիս է այստեղ։

— Լսեցի, պատասխանեց օրիորդը, և լսեցի թէ ինչ անուն
տուիք դուք նրան։ Զարմանում եմ ձեզ վրայ, ճշմարիտ։ Պա-
րոն ինսարօվը դեռ այստեղ ոտ չէ դրել, և դուք արդէն հար-
կաւոր էք համարում կոտորատու։

Շուրինը յանկարծ կոտորուեց։

— Դուք ճշմարիտ էք, դուք միշտ ճշմարիտ էք, Ելենա Նի-
կօլանովա, վնթվնթաց նա։— բայց ես, Աստուած վկայ է, հէնց
այնպէս էի անում։ Մենք ամբողջ օրը զբօսնում էինք միասին
և նա, հաւատալիքով եմ ձեզ, շատ լաւ մարդ է։

— Ես այդ մասին ձեզ չէի հարցնում, խօսեց Ելենան և վեր
կացաւ։

— Պարոն ինսարօվը ջահէլ է, հարցրեց Զօեան։

— Նա հարիւր քառասուն չորս տարեկան է, պատասխանեց
Շուրինը վշտացած։

Ծառան յայտնեց երկու բարեկամների գալուստը։ Նրանք
ներս մտան։ Բերսենեովը ներկայացրեց ինսարօվին։ Ելենան
ինդրեց նրանց նստել և ինքն էլ նստեց, իսկ Զօեան դնաց վե-
րն։ պէտք էր իմաց տալ Աննա Վասիլեֆնային։ Սկսուեց մի ան-
նշան խօսակցութիւն, ինչպէս լինում են բոլոր առաջին խօ-
սակցութիւնները։ Շուրինը լռելեայն դիտում էր անկիւնից, բայց
դիտելու բան չը կար։ Ելենայի մէջ նա նկատում էր մի զսպուած
սրտնեղութեան հետքեր իր, Շուրինի դէմ— և ուրիշ ոչինչ։ Նա
նայում էր Բերսենեովին և ինսարօվին և, ինչպէս քանդակագործ
համեմատում էր նրանց դէմքերը։ Երկուսն էլ, մտածում էր նա,
գեղեցիկ չեն։ Բոլորը ունի բնորոշ, քանդակագործային դէմք-
անհա այժմ նա լաւ լուսաւորուեց, իսկ վերիկօռուսի դէմքը

աւելի նկարչութեան է դալիս. դժեր չը կան, կերպարանք կայ։ Բայց մէկի և միւսի վրայ սիրահարուել կարելի է։ Ելենան դեռ չէ սիրում, բայց կը սիրէ Բերսենեկին, վճռեց նա ինքն իր մէջ, — Աննա Վասիլիեֆէան եկաւ հիւրասենեակ և խօսակցութիւնը ընդունեց բոլորովին ամառանոցային կերպարանք, ճիշտ ամառանոցային և ոչ գիւղական։ Դա շատ բազմակողմանի խօսակցութիւն էր քննող առարկաների առատութեան կողմից. բայց կարճիկ, բաւական ձանձրացուցիչ դադարները ընդհատում էին նրան համարեա իւրաքանչիւր երեք րոպէն մի անգամ Այդպիսի մի լուծեան ժամանակ, Աննա Վասիլիեֆէան դարձաւ դէպի Զօնան։ Շուրթնը հասկացաւ նրա անխօս ակնարկը և թթուացրեց իր դէմքը, իսկ Զօնան նստեց դաշնամուրի առաջ, ածեց և երգեց իր իմացած բոլոր կտորները, Ուլար Իվանովիչը երեւաց դռան ետևից, բայց շարժեց մատները և մէկ էլ յետ գնաց։ Յետոյ թէյ բերին, յետոյ ամենքը պտոյտ արին այգում... Դըրսում մութը կոխեց, և հիւրերը հեռացան։

Ինսարովը իսկ որ քիչ տպաւորութիւն գործեց Ելենայի վրայ, քան Ելենան էր սպասում կամ, աւելի ճիշտն ասած, նա այն տպաւորութիւնը չը գործեց, ինչ սպասում էր Ելենան։ Նրան դուր եկաւ Ինսարովի շիտակութիւնը և ազատ պահուելը, դէմքն էլ նրան դուր եկաւ. բայց Ինսարովի ամբողջ էութիւնը, հանդարտ, ամուր և սովորականի պէս հասարակ, չէր ներդաշնակում այն պատկերի հետ, որ կազմուել էր օրիորդի գլխում Բերսենեկի պատմութիւնից։ Ելենան, անգիտակցաբար սպասում էր աւելի ճակատագրական բանի։ Բայց, մտածում էր նա, այսօր Ինսարովը շատ քիչ խօսեց, մեղաւորը ես ինքս եմ. ես հարց ու փորձ չէի անում նրանից, սպասեմք մինչև միւս անգամ... Բայց նրա աչքերը արտայայտիչ են, աչքիւ են։ Նա զգում էր որ ինքը խոնարհուել չէր ուզում Ինսարովի առաջ, այլ բարեկամաբար ձեռք տալ նրան. և նա տարակուսանքի մէջ էր. այսպէս չէր նա երևակայում Ինսարովի նման մարդկանց, «հերոսներին»։ Այս վերջին խօսքը յիշեցնում էր Շուրթնին, և Ելենան, որ արդէն պառկել էր անկողնում, տաքացաւ և բարկացաւ։

— Ի՞նչպէս հաւանեցիք ձեր նոր ծանօթներին, հարցրեց վերադարձին Բերսենեկը Ինսարովից։

— Նրանք ինձ շատ դուր եկան, պատասխանեց Ինսարովը, — մանաւանդ աղջիկը։ Երևի հիանալի աղջիկ է։ Նա յուզւում է, բայց նրա մէջ դա լաւ յուզմունք է։

— Պէտք է նրանց մօտ յաճախակի դնալ, նկատեց Բերսենեկը։

—Այո, պէտք է, ասաց Ինսարովը և ուրիշ մի խօսք չարտասանեց մինչև տուն հասնելը։ Նա իսկոյն փակուեց իր սենեակում, բայց կրակը նրա մօտ այրւում էր կէս դիշերից շատ անցած։

Բերսենսկը դեռ չէր կարողացել մի էջ կարդալ Բառամբից, երբ դրսից չարտած մի բուռ աւագը թրխաց նրա պատուանի ապակիներին։ Նա ակամայ ցնցուեց, բաց արաւ պատուանը և տեսաւ Շուբինին, որ գունատ էր կտաւի նման։

—Ի՞նչ անհանգիստն ես եղել, կատարեալ գիշերային թիթեռնիկ, սկսեց Բերսենսկը։

—Սնու, ընդհատեց Շուբինը. ես ծածուկ եկայ քեզ մօտ, ինչպէս Մաքսը Ագաթայի մօտ։ Ինձ անպատճառ հարկաւոր է առանձին երկու խօսքը ասել քեզ։

—Դէ մտի՞ր սենեակը։

—Ոչ, հարկաւոր չէ, պատասխանեց Շուբինը և արմունկներով յենուեց սլատուանին։—այսպէս աւելի ուրախալի է, աւելի Սպանիային է նման։ Նախ և առաջ, չնորհաւորում եմ քեզ. քո արժէթղթերը բարձրացան։ Դո դոված, անսովոր մարդը խորտակուեց։ Այս մասին ես կարող եմ երաշխաւոր լինել։ Իսկ որպէս զի ապացուցանեմ իմ անկողմնապահութիւնը, լսիր. ահա պարոն Ինսարովի շոգուցակ ծառայութեանը, ոչ մի տաղանդ, պօէզիա չը կայ, աշխատելու ընդունակութիւն անվերջ, մեծ յիշողութիւն ունի, խելքը բազմակողմանի չէ և ոչ էլ խոր, բայց առողջ, վառվռուն է. չորութիւն և ոյժ, նոյն իսկ խօսելու ընդունակութիւն, երբ բանը դալիս է իր, մեր մէջ ասած, ամենատաղտկալի Բօլզարիայի մասին։ Ի՞նչ, դու կ'ասես թէ ես անարդար եմ։ Էլի մի նկատողութիւն. դու երբէք նրա հետ դուռով չես խօսի, և ոչ ոք նրա հետ դուռով չէ խօսել. ես, որպէս արախտ, նրան ատելի եմ, որով և հպարտանում եմ։ Չորութիւն, չորութիւն, և մեզ ամենքիս կարող է փոշի դարձնել։ Նա կ'ապուած է իր հողի հետ, ոչ այնպէս, ինչպէս մեր դատարկ ամանները, որոնք քսմաւում են ժողովրդին և ասում են. թափուր մեր մէջ, կենդանի ջուր։ Սակայն նրա գործն էլ հեշտ է, աւելի հեշտ հասկանալի. պէտք է միայն թիւրքերին վռնտել, մեծ բան է, էլի։ Բայց այդ բոլոր յատկութիւնները, փառք Աստուծու, կանանց չեն դուր գալիս։ Հմայք չը կայ. ուրիշ բան ենք ես և դու։

—Ի՞նձ ինչու խառնեցիր, փնթփնթաց Բերսենսկը։—Մտածների մէջ էլ դու անարդար ես. դու բոլորովին նրան ատելի չես, և իր հայրենակիցների հետ նա դուռով է խօսում... ես այդ գիտեմ։

—Դա ուրիշ բան է՝ Հայրենակիցները համար նա հերոս է, բայց ես, խոստովանում եմ, ուրիշ կերպ եմ երևակայում հերոսներին. հերոսը չը պիտի իմանայ խօսել. հերոսը բառաշում է ինչպէս եզ. բայց եթէ եղջիւրը շարժէ, պատերը կը թափուեն. նա ինքն էլ չը պիտի իմանայ թէ ինչու է եղջիւրը շարժում, բայց շարժում է. Բայց գուցէ մեր ժամանակներում պահանջում են ուրիշ չափի հերոսներ:

—Այդ ինչու է Ինսարովը քեզ այդքան հետաքրքրում, հարցրեց Բերսենեովը.—Միթէ դու հէնց նրա համար ես վազել այստեղ, որ նկարագրես նրա բնավորութիւնը:

—Ես եկայ այստեղ, սկսեց Շուբինը,—որովհետև տանը շատ տխուր էի:

—Հա՛, Հօ էլ չես ուզում լաց լինել:

—Ծաղրի՛ր. ես եկայ այստեղ, որովհետև պատրաստ եմ իմ արմունկները կրծել, որովհետև յուսահատութիւնը ինձ կրծում է, վիշտը, խանդոտութիւնը...

—Խանդոտութիւնը. դէպի ո՛ւմ:

—Դէպի քեզ, դէպի նրան, դէպի ամենքը. Ինձ կեղեքում է այն միտքը, որ եթէ ես Ելենային առաջուց հասկանայի, եթէ ես լաւ գործին կպչէի... Բայց ինչ խօսել. Բանը նրանով կը վերջանայ, որ ես միշտ կը ծիծաղեմ, յիմարութիւններ կ'անեմ, կը կոտորատուեմ, ինչպէս Ելենան է ասում, և ապա վեր կ'առնեմ ու կը խեղդուեմ:

—Խեղդուելը ասեմք չես խեղդուի, նկատեց Բերսենեովը:

—Այսպիսի գիշերը ի հարկէ ոչ. բայց թող հասնենք աշնան. Այսպիսի գիշերը մարդիկ նոյնպէս մոռնում են, բայց միայն երջանկութիւնից. Ախ, երջանկութիւն. Իւրաքանչիւր ծառի օտուեր, որ ճանապարհի վրայով երկարացած է, կարծես այժմ շէնջում է. Վիտեմ ես թէ ուր է երջանկութիւնը... Ուզում ես ասեմա՞. Ես քեզ կը կանչէի ման գալու, բայց դու այժմ պրօզայի ազդեցութեան տակ ես Քնիւր, և թող մաթեմատիկական ձևեր երևան քեզ քնում. Իսկ իմ մէջ հոգիս պատառ-պատառ է դառնում. Դուք, պարոններ, տեսնում էք որ մարդը ծիծաղում է, ուրեմն, ձեր կարծիքով, նա դարդ չունի. Դուք կարող էք ապացուցանել, որ նա ինքն իրան հակասում է, ուրեմն և չէ տանջուում Տէրը ձեզ հետ:

Շուբինը արագ քայլերով հեռացաւ պատուհանից. «Աննուշկան», ուզում էր կանչել Բերսենեովը նրա ետևից, բայց պահեց իրան. Շուբինը, ճիշտ որ, սաստիկ այլայլուած էր. Երկու բոպէ անցած, Բերսենեովին թուաց թէ լսում է հեծեծանքներ. նա վեր կացաւ, բաց արեց պատուհանը. ամեն ինչ հանդարտ էր,

միայն հետևում մի ինչ որ տեղ մի, երևի, ճանապարհորդ գիւղացի, երգում էր ՎՄօղդօկի դաշտավայրը»:

XIII

Կունցւոյօրի մօտ տեղափոխուելուց առաջին երկու շաբաթների ընթացքում Ինսարօվը չորս թէ հինգ անգամից աւել չէր այցելել Ստաօխներին. Բերսենեվը գնում էր նրանց մօտ օրա-մէջ: Ելնան միշտ ուրախանում էր նրանով. միշտ երկուսի մէջ սկսւում էր աշխոյժ և հետաքրքրական խօսակցութիւն, բայց դարձեալ Բերսենեվը վերադառնում էր տուն յաճախ տխուր դէմքով. Շուրքինը համարեա չէր երևում. նա տենդային եւամնդով պարապում էր իր արուեստով. կամ նստում էր իր փակ սենեակում և դուրս էր վազում այնտեղից բլուզայի մէջ, ամբողջովին կաւոտ դառած, կամ օրեր էր անցնում Մոսկուայում. այնտեղ ունէր արհեստանոց, ուր գալիս էին իտալացի կաղապարագործները, նրա ծանօթները և ուսուցիչները: Ելնան ոչ մի անգամ խօսք չը սկսեց Ինսարօվի հետ այնպէս, ինչպէս ինքն էր ուզում. քանի երիտասարդը բացակայ էր, Ելնան պատրաստւում էր հարց ու փորձ անել շատ բանի մասին, բայց երբ Ինսարօվը գալիս էր, նա ամաչում էր իր պատրաստութիւններից: Ինսարօվի հանդստութիւնը չփոթեցնում էր նրան. նրան թւում էր թէ իրաւունք չունի հարկադրել երիտասարդին խօսել, և վճռեց դեռ սպասել. այնուամենայնիւ, նա զգում էր, որ երիտասարդի իւրաքանչիւր այցելութեան ժամանակ, որքան էլ աննշան լինէին նրանց մէջ փոխանակուած խօսքերը, Ինսարօվը աւելի և աւելի զրաւում էր նրան. բայց դէպք չը պատահեց, որ Ելնան նրա հետ առանձնանայ, իսկ մի մարդուն մօտենալու համար հարկաւոր է՝ գոնէ մի անգամ խօսել նրա հետ երես առ երես: Ելնան շատ էր խօսում Բերսենեվի հետ նրա մասին: Բերսենեվը հասկանում էր որ Ելնայի երևակայութիւնը յափշտակել է Ինսարօվը և ուրախ էր որ իր բարեկամը չէ խորտակուել, ինչպէս հաստատում էր Շուրքինը. նա կրակ կտրած, ամենափոքր մանրամասնութիւններով, պատմում էր Ելնային այն ամենը, ինչ գիտէր Ինսարօվի մասին (մենք յաճախ, երբ ինքներս ուզում ենք դուր գալ մի ուրիշ մարդուն, սաստիկ գովում ենք նրա հետ խօսելիս մեր բարեկամներին, համարեա երբէք չը կասկածելով, որ զրանով մենք մեզ ենք գովում): Եւ երբեմն, երբ Ելնայի գունատ թշերը թեթև կերպով կարմրում էին, իսկ աչքերը փայլում և

լայնանում էին, այն վատ թախիծը, որ արդէն յայտնի էր Բերսենեյին, սեղմում էր նրա սիրտը։

Մի անգամ Բերսենեյը եկաւ Ստալսովների մօտ ոչ սովորական ժամանակին, առաւօտեան ժամի տասնևմէկին մօտ։ Ելենան գնաց նրա մօտ դահլիճը։

— Երեւակայեցէք, սկսեց Բերսենեյը մի բռնազբօսիկ ժրպիտով—մեր Ինսարովը կորել է։

— Ի՞նչպէս թէ կորել է, ասաց Ելենան։

— Կորել է։ Անցեալ օրը երեկոյեան գնացել է մի ինչ որ տեղ և մինչև այժմ չը կայ։

— Նա ձեզ չասաց թէ ուր է գնում։

— Ո՛չ։

Ելենան նստեց աթոռի վրայ։

— Նա, երևի, Մոսկովա է գնացել, ասաց նա, աշխատելով անտարբեր երեւալ և միևնոյն ժամանակ ինքն էլ զարմանալով որ աշխատում է անտարբեր երեւալ։

— Ձեմ կարծում, պատասխանեց Բերսենեյը—Նա մենակ չէր։

— Ո՛ւմ հետ էր։

— Անցեալ օրը, ճախից առաջ, նրա մօտ եկան ինչ որ երկու մարդիկ, երևի նրա հայրենակիցները։

— Բօլգարներ, ինչո՞ւ էք այդպէս կարծում։

— Այն պատճառով, որ որքան ևս կարողայայ լսել, նրանք խօսում էին նրա հետ մի լեզուով, որ ինձ անծանօթ էր, բայց սլաւոնական... Այ դուք, Ելենա Նիկօլաեւնա, շարունակ ասում էք թէ Ինսարովի մէջ խորհրդաւոր բան քիչ կայ. այս այցելութիւնից աւել ինչ խորհրդաւոր բան, երեւակայեցէք, մտածեմ նրա մօտ—և սկսեցին աղաղակել ու վիճել և այնպէս վայրենի, կատաղի կերպով... Նա էլ էր աղաղակում։

— Նա էլ։

— Նա էլ, Բղաւում էր նրանց վրայ, նրանք կարծես գանգատում էին միմեանցից։ Եւ եթէ դուք նայէիք այդ այցելուներին։ Թուի, լայն այտոսկրաւոր դէմքեր, բուր, բազէի քթերով, ամեն մէկը քառասուն տարեկանից աւել կը լինէր, հաղնուած են վատ, փոշու, քրտինքի մէջ են։ Արտաքին տեսքով արհեստաւորներ ևն և արհեստաւորներ չեն, ոչ էլ պարոններ... Աստուած գիտէ, թէ ինչ մարդիկ են։

— Եւ նա գնաց զրանց հետ։

— Դրանց հետ, Կերակրեց, ապա դուրս գնաց զրանց հետ։ Տանտիկինն ինձ ասում էր—երկուսով մի ամբողջ ահագին կը-

ճուճ կաշա կերան: Այնպէս միմեանց ետևից կուլ էին տալիս, կարծես գայլեր լինեն:

Ելնան թոյլ կերպով ծիծաղեց:

— Դուք կը տեսնէք, ասաց նա. — այս բոլորը կը վերջանայ մի շատ պրօզայիկ բանով:

— Աստուած տայ, Բայց դուք զուր գործ ածեցիք այդ բանը: Խնսարովի մէջ պրօզայիկ բան չը կայ, թէև Շուքրինը հաւատացնում է...

— Շուքրինը, ընդհատեց Ելնանն և թոթուեց ուսերը: — Բայց խոստովանեցէք, այդ երկու պարոնները, որոնք կլանում են կաշան...

— Թեմիստոկլէսն էլ Սալամֆինեան պատերազմի նախընթաց օրը ուտում էր, ժպտալով նկատեց Բերսենսիվը:

— Այդպէս է. բայց միւս օրն էլ պատերազմ կար: — Բայց դուք էլի ինձ իմաց տուէք, երբ նա կը վերադառնայ, աւելացրեց Ելնանն և փորձեց փոխել խօսակցութիւնը, սակայն խօսակցութիւնը չէր կապուում Երեւաց Զօեան և սկսեց ման գալ սենեակում ոտներին մատներին վրայ, իմաց տալով դրանով, թէ Աննա Վասիլեւիւան դեռ քնից չէ զարթնել:

Բերսենսիվը գնաց:

Նոյն օրը երեկոյեան բերան նրա մի տոմսակը Ելնային: «Վերադարձաւ, գրում էր նա. — արեւակէզ, փոշիի մէջ թաթախուած մինչև յօնքերը. բայց ինչու և ուր էր գնացել, չը գիտեմ. արդեօք չէք իմանայ դուք?»

— Զէք իմանայ դուք, շշջաց Ելնանն: — Միթէ նա խօսում է ինձ հետ:

XIV

Միւս օրը, ժամի մօտ երկուսին, Ելնանն կանգնած էր այգում մի փոքրիկ բոյնի առաջ, ուր նա կրթում էր գամփոի երկու լակոտներ (Ադեպանը գտել էր նրանց ցանկապատի տակ գցած և բերել էր օրիորդին, որի մասին նրան ասել էին լուացարարները, թէ նա ամեն գազաններին և անասուններին սիրում է: Նա չը սխալուեց. Ելնանն նրան 25 կոպէկ տուեց): Ելնանն նայեց բոյնին, համոզուեց որ լակոտները ողջ և առողջ են և նրանց սակ թարմ, չոր յարդ են փռել, չուռ եկաւ և քիչ մնաց որ ազադակէ. ուղիղ դէպի նրան, ծառուղիով, գալիս էր Խնսարովը մենակ:

— Բարև ձեզ, ասաց նա, մօտենալով օրիորդին և վերջնելով գդակը: Ելնանն նկատեց որ ճիշտ է, վերջին երեք օրերում

Նրա դէմքը արեակէզ է դարձել—Ես ուզում էի գալ այստեղ Անդրէյ Պետրովիչի հետ, բայց նա ուշացաւ, Եւ ահա եկայ առանց նրան։ Ձեր տանը ոչ ոք չը կայ. ամենքը քնած են կամ զբոսնում են, ուստի ես եկայ այստեղ։

—Դուք, կարծես, ներողութիւն էք խնդրում, պատասխանեց Ելենան։—Այդ բոլորովին հարկաւոր չէ։ Մենք շատ ուրախ ենք ձեզ տեսնել... Նստե՛ք այս նստարանի վրայ, շուաքում։

Նա նստեց, ինսարովը տեղաւորուեց նրա կողքին։

—Դուք կարծեօք տանը չէիք այս վերջին օրերը, սկսեց Ելենան։

—Այո, պատասխանեց նա.—Ես գնացել էի... Ձեզ Անդրէյ Պետրովիչն ասաց, չէ։

Ինսարովը նայեց օրիորդին, ժպտաց և սկսեց խաղացնել գդակը, ժպտալով, նա արագ ճպճպում էր և չրթունքները առաջ էր ձգում և այս բանը նրան շատ բարեհոգի կերպարանք էր տալիս։

—Անդրէյ Պետրովիչը, երևի, ձեզ նոյնպէս ասաց որ ես գնացի ինչ որ... անճոռնի մարդկանց հետ, ասաց նա, շարունակելով ժպտալ։

Ելենան փոքր ինչ շփոթուեց, բայց իսկոյն զգաց, որ ինսարովին միշտ ճշմարիտը պէտք է ասել։

—Այո, ասաց նա վճռական ձեով։

—Իսկ դուք ինչ մտածեցիք իմ մասին, հարցրեց նա յանկարծ։

Ելենան բարձրացրեց աչքերը, նրան նայեց։

—Ես մտածում էի, ասաց նա... ևս մտածում էի, որ դուք միշտ գիտէք թէ ինչ էք անում և որ դուք որ և է վատ բան անելու ընդունակ չէք։

—Շնորհակալ եմ ձեզնից դրա համար։ Գիտէք, Ելենա Նիկօլաեվնա, սկսեց նա մի առանձին, կարծես, վստահ կերպով մօտ նստելով նրան.—մերոնցից այստեղ մի փոքրիկ ընտանիք կայ. կան նրանց մէջ քիչ կրթուած մարդիկ. բայց ամենքը թունդ նուիրուած են ընդհանուր դործին։ Դժբախտաբար, առանց վէճերի, կոիւնների չէ լինում, իսկ ինձ ամենքն են ճանաչում, ինձ հաւատում են. ահա ինձ կանչեցին որ մի այդպիսի կռուի վերահասու լինեմ։ Ես գնացի։

—Հեռո՛ւ այստեղից։

—Ես վաթսուոն վերստից աւել գնացի, Տրօիցկի պօստդը։ Այնտեղ, վանքում, նոյնպէս կան մերոնցից։ Գոնէ աշխատանքս զուր չը կորաւ. գործը շտկեցի։

—Դա դժուար էր ձեզ համար։

—Դժուար էր: Մէկը շարունակ յամառում էր: Փողը չէր տալիս:

—Ինչպէս: Կոխը փողի համար էր:

—Այո. և փողն էլ մեծ փող չէր: Իսկ դուք ինչ էիք ենթադրում:

—Եւ դուք այդպիսի դատարկ բաների համար վաթսուս վերստ ճանապարհ զնացիք. երեք օր կորցրիք:

—Դատարկ բան չէ, Ելենա Նիկօլանովնա, երբ հայրենակիցներդ են խառնուած: Այդ դէպքում մերժելը մեղք է: Դուք, ահա տեսնում եմ, նոյն իսկ լակոտներին չէք մերժում ձեր օգնութիւնը, և ես ձեզ դովում եմ դրա համար: Բայց թէ ես ժամանակ կորցրի, դա ցաւ չէ, ես յետոյ էլի կ'անեմ: Մեր ժամանակը մեզ չէ պատկանում:

—Իսկ ում է պատկանում:

—Ամենքին, որոնք կարօտ են մեր օգնութեան: Այս ամէնը ես ձեզ պատմեցի վայրիվերոյ, որովհետեւ ինձ համար թանգ է ձեր կարծիքը: Ես երևակայում եմ թէ Անդրէյ Պետրովիչը ինչպէս կը լինի ձեզ զարմացրած:

—Ձեզ համար թանգ է իմ կարծիքը, ասաց Ելենան կիսատ ձայնով:—Ինչո՞ւ:

—Որովհետեւ դուք լաւ օրիորդ էք, արիստօկրատուհի չէք... ահա և ամէնը:

Փոքրիկ լուսթիւն տիրեց:

—Դիմիտրի Նիկանօրովիչ, ասաց Ելենան.—գիտէք դուք որ առաջին անգամն էք ինձ հետ այդքան սրտաբաց:

—Ո՞ւնց թէ: Ինձ թւում է, թէ միշտ եմ ձեզ ասել այն, ինչ մտածում եմ:

—Ոչ, սա առաջին անգամն է, և ես դրանով շատ ուրախ եմ,—եւ էլ ուզում եմ ձեզ հետ սրտաբաց լինել: Կարելի է:

Ինսարովը ծիծաղեց և ասաց.

—Կարելի է:

—Նախազգուշացնում եմ ձեզ, որ ես շատ հետաքրքրւում եմ:

—Ոչինչ, ասացէք:

—Անդրէյ Պետրովիչը ինձ շատ բան է պատմել ձեր կեանքից, ձեր երիտասարդութիւնից: Ինձ յայտնի է մի հանգամանք, մի սարսափելի հանգամանք... Ես գիտեմ որ դուք յետոյ զնացել էք ձեր հայրենիքը... Մի պատասխանէք ինձ, ի սէր Աստուծոյ, եթէ իմ հարցը ձեզ անհամեստ կը թուայ, բայց ինձ ասանջում է մի միտք... Ասացէք, դուք հանդիպեցիք այն մարդուն...

Ելենայի շնչառութիւնը կանգ առաւ նա թէ ամաչեց և թէ սարսափեց իր համարձակութիւնից, ինսանօլը յառել էր նրա վրայ իր կիսախուփ աչքերը և մատնեցով իր ծնօտն էր շօշափում:

— Ելենա Նիկօլանջեա, սկսեց նա վերջապէս, և նրա ձայնը սովորականից էլ հանդարտ էր, որ և համարեա վախեցրեց Ելենային. — Ես հասկանում եմ թէ ինչ մարդու մասին յիշատակեցիք այս բոլորին: Ոչ, ես նրան չը հանդիպեցի, և փաօք Աստուծու ևս նրան չէի որոնում ոչ թէ այն պատճառով, որ իրաւունք չէի համարում սպանել նրան — ես շատ հանդիստ կերպով կը սպանի նրան — այլ այն պատճառով, որ այնտեղ մասնաւոր վրէժի բան չէ կարող լինել, ուր ժողովրդի, ընդհանուրի վրէժի գործ կայ... ոչ, այս խօսքը անպէտք է... երբ մի ժողովուրդ ազատելու գործ կայ Մէկը միւսին կը խանգարէր: Ժամանակին այն մարդն էլ չի պրծնի... Նա էլ չի պրծնի, կրկնեց նա և շարժեց գլուխը:

Ելենան նրան նայեց կողքից:

— Դուք շատ էք սիրում ձեր հայրենիքը, արտասանեց նա հեզութեամբ:

— Այդ դեռ յայտնի չէ, պատասխանեց նա. — Ահա երբ մեզանից մէկը կը մեռնէ հայրենիքի համար, այն ժամանակ կտրելի կը լինի ասել թէ նա սիրում է հայրենիքը:

— Այնպէս որ եթէ ձեզ զրկէին Բօլզարիա վերադառնալու կարողութիւնից, շարունակեց Ելենան — ձեզ համար շատ ծանր կը լինէր Ռուսաստանում:

Ինսարօլը գլուխ կախ արաւ:

— Ինչ թւում է, որ ես չէի կարող տանել այդ բանը, ասաց նա:

— Ասացէք, նորից սկսեց Ելենան — դժուար է բօլզարական լեզուն սովորելը:

— Ամենակին, Ռուսի համար ամօթ է բօլզարերէն չիմանալը: Ռուսը պիտի իմանայ բոլոր սլաւօնական բարբառները: Կամենով էք, ես ձեզ համար բօլզարական գրքեր կը բերեմ: Դուք կը տեսնէք թէ որքան հեշտ է: Ո՛րպիսի երգեր ունենք մենք, սերբիականներից վատ չեն: Սպասեցէք, ես հիմա ձեզ համար կը թարգմանեմ զբանցից մէկը: Բայց դուք գոնէ քիչ ծանօթ էք մեր պատմութեան:

— Ոչ, ես բոլորովին ծանօթ չեմ, պատասխանեց Ելենան:

— Սպասեցէք, ես կը բերեմ ձեզ մի գիրք: Դուք նրանից գէթ գլխաւոր փաստերը կ'իմանաք: Ուրեմն շտեղծ երգը... Բայց աւելի լաւ է, ես կը բերեմ գրած թարգմանութիւնը: Համոզ-

ուած եմ, որ դուք կը սիրէք մեզ. դուք բոլոր ճշուածներին էք սիրում: Եթէ դուք իմանաք, ինչ օրհնուած երկիր է մեր երկիրը: Եւ սակայն նրան կոխկոտում են, նրան ծուռացում են, աւելացրեց նա ձեռքի մի ակամայ շարժումներով և նրա դէմքը մթազնեց—մեղմից խլեցին ամեն ինչ, ամեն ինչ. մեր եկեղեցիները, մեր իրաւունքները, մեր հողերը. նախրի պէս են մեզ քշում անխռով թիւրքերը, մեզ մորթում են...

—Դմիտրի Նիկանօրովիչ, բացականչեց Ելենան:

Ինսարովը կանգ առաւ:

—Ներեցէք ինձ: Ես չեմ կարող այդ մասին խօսել սառնասրտութեամբ: Բայց դուք այս բոլորին հարցնում էք ինձ. սիրում եմ ես իմ հայրենիքը: Ել ուրիշ ինչ բան կարելի է սիրել աշխարհում: Ի՞նչն է միակ անփոփոխը, ինչն է բոլոր կասկածներից բարձրը, ինչն է, որին չէ կարելի չը հաւատալ Աստուծուց յետոյ: Եւ երբ այդ հայրենիքը կարօտ է քեզ... Նկատեցէք. բոլգարիայի վերջին զիւղացին, վերջին մուրացկանը և ես—մենք մի և նոյն բանն ենք զանկանում Մենք ամենքս մի նպատակ ունենք: Հասկացէք թէ դա ինչ վստահութիւն և այժ է տալիս:

Ինսարովը մի վայրկեան լռեց, և նորից էլի խօսեց Բոլգարիայի մասին: Ելենան լսում էր նրան մի լափող, խոր և տխուր ուշադրութեամբ: Երբ ինսարովը վերջացրեց, նա մի անգամ էլ հարցրեց նրան.

—Ուրեմն դուք ոչ մի կերպ չէիք մնայ Ռուսաստանում:

Իսկ երբ ինսարովը գնաց, նա երկար նայում էր նրա ետևից: Բոլգարը այդ օրը նրա համար ուրիշ մարդ դարձաւ: Երկու ժամ առաջ նա այնպէս չէր դիմաւորում երիտասարդին, ինչպէս այժմ ճանապարհ էր դնում:

Այդ օրից ինսարովը սկսեց աւելի և աւելի յաճախ գալ. իսկ Բերսենեովը աւելի և աւելի սակաւ: Երկու բարեկամների մէջ մի ինչ որ օտարոտի բան գոյութիւն ունէր, որը երկուսը լաւ էին զգում, բայց անուանել չէին կարողանում, իսկ բացատրել վախենում էին: Այսպէս անցաւ մի ամիս:

XV

Աննա Վասիլենան սիրում էր տանը նստել, ինչպէս յայտնի է ընթերցողին. բայց երբեմն, բոլորովին անսպասելի կերպով, նրա մէջ երևան էր գալիս մի ինչ որ անսովոր բանի, մի որ և է դարմանալի *partie de plaisir*-ի ցանկութիւն. և որքան հժուար էր այս *partie de plaisir*-ը, որքան շատ պատրաստու-

Թիւններ էր նա պահանջում, այնքան աւելի շատ էր յուզւում ինքը, Աննա Վասիլեւիան, այնքան այդ բոլորը անորոշ էր նրա համար։ Եթէ այդ «քամին» ձմեռն էր գալիս նրա վրայ—նա հրամայում էր երկու երեք օթեակներ վարձել միմեանց կողքին, հաւաքում էր իր բոլոր ծանօթներին և գնում էր Թատրոն կամ Նոյն իսկ դիմակահանդէս։ Եթէ ամառն էր գալիս—գնում էր քաղաքից դուրս, մի որ և է հետու տեղ։ Միւս օրը նա գանգատւում էր թէ իր գլուխը ցաւում է, տնքում էր, անկողնից չէր դուրս գալիս, իսկ մի երկու ամսից յետոյ նրա մէջ էլի օկսւում էր «անսովոր բանի» ցանկութիւնը։ Նոյնը պատահեց և այժմ։ Մէկը խօսեց նրա մօտ Յարիցինօի գեղեցկութիւնների մասին, և Աննա Վասիլեւիան յանկարծ յայտարարեց, որ նա է-գուց չէ միւս օրը մտադիր է գնալ Յարիցինօ։ Տան մէջ իրարանցում սկսուեց. յատուկ սուրհանդակ գնաց Նիկօլայ Արտեմովիչի ետևից, Մոսկուա. նրա հետ գնաց և վերակացուն գինիներ, պաշտօն և այլ ուտելիքներ գնելու։ Հրաման արձակուեց Շուբինին վարձել մի կառք ևս (կար մի հատը, բայց բաւական չէր) և պատրաստել ձիեր ճանապարհին փոխելու համար։ Ժառան երկու անգամ վազեց Բերսենսկի և Խոսարովի մօտ և տարաւ երկու հրաւիրաթուղթ նրանց անունով, որոնք գրուած էին Զօնայի ձեռքով նախ ռուսերէն, յետոյ ֆրանսերէն։ Ինքը Աննա Վասիլեւիան հոգ էր տանում օրիորդների ճանապարհորդական զգեստի մասին։ Մինչ այդ՝ partie de plaisir-ը քիչ էր մնում որ խանգարուի. Նիկօլայ Արտեմովիչը եկաւ Մոսկուայից թթուած և տհաճ, կռուելու տրամադիր (նա փքուած էր Աւգուստինա Խրիստիանօվնայի վրայ) և, իմանալով թէ ինչու են իրան կանչել, վճռականապէս յայտարարեց թէ ինքը չի գնայ, թէ արշաւել Կունցօլօից Մոսկուա, Մոսկուայից Յարիցինօ, իսկ Յարիցինօից դարձեալ Մոսկուա և Մոսկուայից դարձեալ Կունցօլօ—անհեթեթութիւն է,—և վերջապէս, աւելացրեց նա, թող նախ և առաջ ապացուցանեն թէ երկրագնդի մի կէտում կարելի է աւելի ուրախ լինել, քան մի այլ կէտում, այն ժամանակ ես կ'երթամ։ Այդ բանը, ի հարկէ, ոչ ոք չէր կարող ապացուցանել, և Աննա Վասիլեւիան, լուրջ կալաւեր չունենալու պատճառով, արդէն պատրաստ էր հրաժարուել partie de plaisir-ից, բայց յիշեց Ուլար Իվանովիչին և անհարսութիւնից մարդ ուղարկեց նրա ետևից, ասելով. «Ինչդուռդը յարդից էլ է բռնում։ Ուլար Իվանովիչին զարթեցրին. նա ցած իջաւ, լուռ լսեց Աննա Վասիլեւիայի առաջարկութիւնը, խաղաղեց մատները և ի զարմանա ամենքի համաձայնուեց։ Աննա Վասիլեւիան համբուրեց նրա թուշը, անուանեց նրան

սիրելի. Նիկոլայ Արտեմովիչը ատելութեամբ ժպտաց և ասաց. Quelle bourde! (Նա սիրում էր տեղը եկած ժամանակ դործ ուծել ֆրանսիական շիկո բառեր) — իսկ միւս առաւօտը երկու կառքերը բոլորովին բեռնաւորուած դուրս գնացին Ստախովներին ամառանոցի բակից: Տնային կառքում նստած էին կանայք, աղախինը և Բերսենեւիլը, ինսարովը տեղաւորուեց կառապանի մօտ. իսկ միւս, վարձովի կառքում գտնւում էին Ուվար Իվանովիչը և Շուբինը: Ուվար Իվանովիչը ինքն էր որ մատի շարժումով կանչեց Շուբինին իր մօտ. թէն գիտէր որ նա ճանապարհին մի զլուխ պիտի իրան ջգրայնէ, բայց «արգաւանդ ոյժի» և իրիտասարդ գեղարուեստագէտի մէջ գոյութիւն ունէր մի տարօրինակ կապ և բերան-պատուածների սրտաբայութիւն: Պէտք է ասել, որ այս անգամ Շուբինը իր հաստ բարեկամին հանգիստ թողեց. նա լուռ էր, ցրուած և կակուղ:

Արեգակը արդէն բարձր կանգնած էր ամամայ ևրկնակամարի վրայ, երբ կառքերը մօտեցան Յարիցինոի ամրոցի աւերակներին, որոնք մօայլ ու ահաւոր են նոյն իսկ կէսօրին: Ամենքը ցած իջան և իսկոյն դիմեցին այգին: Առջևից գնում էին Ելենան և Զօեան ինսարովի հետ, նրանց ետևից կատարեալ երթանկութիւն արտայայտող դէմքով շարժւում էր Աննա Վասիլևնան Ուվար Իվանովիչի հետ թեանցուկ: Վերջինս տըռւմ էր և օրօրուելով էր քայլում, յարդէ նոր գլխարկը կտրում էր նրա ճակատը, իսկ ոտները այրւում էին կօշիկների մէջ, բայց նա իրան լաւ էր զգում: Շուբինը և Բերսենեւիլը գնում էին ամենից յետոյ՝ «Մենք, եղբայր, պահեստի մէջ կը լինենք, որպէս վետերաններ», չնչաց Շուբինը Բերսենեւիլի ականջին: «Այնտեղ այժմ Բօլգարիա է», աւելացրեց նա, յօնքերով ցոյց տալով Ելենային:

Եղանակը հրաշալի էր: Շուբը ամեն ինչ ծաղկում էր, քղզում էր, երգում. հեռում փայլում էին լճակների ջրերը: Տօնական պայծառ զգայմունքը յափշտակում էր մարդու հոգին: — Ախ, ինչ լաւ է, ինչ լաւ, անդադար կրկնում էր Աննա Վասիլևնան: Ուվար Իվանովիչը ի նշան հաւանութեան թափ էր տալիս իր գլուխը, իբրև պատասխան այդ սքանչալի բացականչութիւններին և մի անգամ նոյն իսկ արտասանեց. — Ի՞նչ ասել կ'ուզի: Ելենան և ինսարովը մի-մի խօսում էին իրար հետ: Զօեան երկու մատներով պահում էր լայն գլխարկի եզերքը, կօկէտ կերպով դուրս էր հանում իր վարդադոյն չրջազգեստի տակից փոքրիկ ոտները, որոնց վրայ հագած էր բացամոխրագոյն կօշիկներ՝ բուլթ քթերով: Նա նայում էր կամ դէպի

կողքը կամ դէպի ետև—էհէ, յանկարծ կիսաձայն բացականչեց Շուբինը.—չը լինի Զօհա Նիկիտիչնան յետ-յետ է նայում. եկ գնամ նրա մօտ, ելենա Նիկոլաեվնան հիմա ինձ արհամարհում, իսկ քեզ, Անդրէյ Պետրովիչ, յարգում է, որ միևնոյնն է դուրս գալիս: Էհ, գնամ, բաւական է որքան թթուեցի. իսկ քեզ, բարեկամ, խորհուրդ եմ տալիս բուսաբանել. քո դրութեան մէջ դա ամենալաւն է, ինչ կարող ես հնարել: Եւ այդ գիտական տեսակէտից էլ օգտակար Մնաս բարով: Շուբինը վազելով մօտեցաւ Զօհային, թեւ կեռացրած տուեց նրան և առաց. «Ihre Hand, Madame»: Վեր առաւ նրան և առաջ անցաւ: Ելենան կանգ առաւ, իր մօտ կանչեց Բերսենեվին և նոյնպէս վերցրեց նրա թեւը, բայց շարունակում էր խօսել ինսարովի հետ: Նա հարցնում էր վերջինից, ինչպէս է նրա լեզուով հովիտների շուշանը, թխկին, կաղնին, լօրենին... («Բօլշարիւս»), մտածեց խեղճ Անդրէյ Պետրովիչը):

Յանկարծ առջևից լսուեց մի ճիչ. Ամենքը բարձրացրին զլուխները: Շուբինի սիգարամանը թռչում էր դէպի թփերը, չպրտուած լինելով Զօհայի ձեռքով: «Սպասէք, ես այդ բանը այդպէս չեմ թողնի», բացականչեց Շուբինը, մտաւ թփի մէջ, գտաւ այնտեղ սիգարամանը և նոր էր վերադարձել Զօհայի մօտ, բայց դեռ չէր կարողացել մօտենալ նրան, երբ էլի նորից սիգարամանը թռչում էր ճանապարհի վրայով: Չորս-հինգ անգամ կրկնուեց այդ բանը: Շուբինը շարունակ քրքրում էր և սպառնում, իսկ Զօհան միայն կամացուկ ժպտում էր և կատուի նման ծռռուում: Վերջապէս Շուբինը բռնեց նրա մատները և այնպէս սեղմեց, որ նա ծուաց և յետոյ երկար փչում էր մատներին, այնպէս ցոյց տալով թէ բարկացած է, իսկ Շուբինը այդ ժամանակ ինչ որ բան էր երգում նրա ականջում:

—Չարաճճիւնք... ջահէլ-ջհուլներ են, ուրախ-ուրախ նկատեց Աննա Վասիլեվնան Ուվար իվանովիչին:

Նա խաղացրեց մատները:

—Տես ինչպիսին է եղել Զօհա Նիկիտիչնան, ասաց Բերսենեվը Ելենային:

—Իսկ Շուբինը, պատասխանեց նա:

Մինչ այս մինչ այն՝ ամբողջ խումբը մօտեցաւ հովանոցին, որ յայտնի էր «Միլովիդովայի հովանոց» անունով և կանգ առաւ որ զմայլուի, դիտելով Ճարիցիներն լճակների տեսարանը: Այդ լճակները ընկած էին մէկը միւսի ետևից մի քանի վերատաքածութեան վրայ: Միապաղաղ անտառները մթին էին տալիս նրանց հոտից:

